

8. Сковорода Г. С. Сад божественных пѣсней. Вірші, байки, діалоги, притчі / [упоряд., авт. передм. та приміт. Б. А. Деркач]. / Г. С. Сковорода. – К. : Дніпро, 1988. – 319 с.
9. Соловей Е. «Роботи і дні» поета / Е. Соловей // Свідзінський В. Твори : У 2 т. – К. : Критика, 2004. – Т. 1. Поетичні твори. – С. 447–516.
10. Чижевський Д. І. Філософія Г. С. Сковороди / [підготовка тексту й передне слово проф. Л. Ушкалова] / Д. І. Чижевський. – Харків : Прапор, 2004. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 30 січня 2013 року

УДК 811.114+811.161.2'25

*Олена Фадєєва, Олена Столярова
(м. Кременчук, Україна)*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ БРИТАНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена дослідженню мовної картини світу британської літературної казки. У статті автором аналізуються фразеологічні, синтаксичні, стилістичні, когнітивні та прагматичні аспекти вербалізації мовної картини світу британських літературних казок в українському перекладі.

***Ключові слова:** вербалізація, мовна картина світу, британська літературна казка, лінгвістичні засоби.*

Статья посвящена исследованию языковой картины мира британских литературных сказок. В статье автором анализируются фразеологические, синтаксические, стилистические, когнитивные и прагматические аспекты вербализации языковой картины мира британских литературных сказок в украинском переводе.

***Ключевые слова:** вербализация, языковая картина мира, британская литературная сказка, лингвистические средства.*

The article is devoted to the investigation of the British tales linguistic worldimage. The author makes an attempt in this article to analyze the phraseological, syntactic, stylistic, cognitive, and pragmatic aspects of the verbalization of the British tales linguistic worldimage in their Ukrainian translations.

Key words: *verbalization, linguistic worldimage, British tale, linguistic means.*

Дослідження мовної картини світу (МКС) було і є важливою проблемою перекладознавства. Відмінності в МКС різних народів спричинені особливостями їх способів життя – характером мислення носіїв цих мов, відмінностями в культурі, які склалися історично, національним менталітетом. У мовних поняттях та категоріях закріплено результати пізнання людиною світу, усвідомлення надбань цивілізаційного завоювання простору і часових параметрів буття. МКС виступає в кожний окремий момент свого історичного розвитку в функції, яка реєструє та інвентаризує все, що накопичено носієм тієї чи іншої мови.

З когнітивної точки зору, в мові позначається все те, що було осмислено й інтерпретовано при взаємодії людей або в актах пізнання світу. МКС – це своєрідний підсумок розвитку мови і її майбутнє. Зберігаючи свою основу, вона водночас реагує на постійні зміни в житті суспільства. Інколи новий зміст вливається у старі форми, змінюючи при цьому співвідношення між позначуваним і означальним. Врахування розбіжностей в МКС становить для перекладача нетривіальну творчу проблему, при розв'язанні якої необхідною умовою є чітке уявлення про ізоморфні та аломорфні риси українського й англійського менталітету, особливо у жанрі літературної казки.

На думку М. Слюсаревського, український менталітет має здебільшого такі риси, як працьовитість, хазяйновитість, глибокий емоційний зв'язок з краєм, миролюбна вдача, гостинність, турбота про родину, рішучість, індивідуалізм, інтроверсивність, цілеспрямованість, волелюбство, що межує з анархічністю, глибинна емоційність, стриманість, поєднання елегантних настроїв з нездоланим оптимізмом, розвинута уява [6, с. 95].

Англійці – продукт поєднання багатьох етнічних груп, зокрема кельтів, саксів, скандинавських вікінгів і норманів. Останні створили аристократію, побудовану на великому землеволодінні. Від саксів англійський менталітет перейняв схильність до всього простого, природного, на протигагу вигадливого, показового. Водночас в англійцях можуть співіснувати аристократичне і демократичне: замкненість англосаксів, мрійливість кельтів, дисципліна норманів, хоробрість вікінгів. Виділяючи характеристики різних національностей, Ю. Рот та Г. Коптельцева зазначають, що англійцям притаманні ввічливість, стриманість, педантичність, консерватизм, акуратність тощо [цит. за 5, с. 115].

Спираючись на вищезазначене, можна заключити, що британці й українці – це нації, які мають в культурі й менталітеті немало спільних рис, але набагато більше в національній специфіці є відмінних характеристик, які при взаємодії цих двох культур потребують особливої уваги тих, хто виконує роль професійних посередників.

Досліджувати національно-психологічні особливості – означає виявляти суттєві особливості конкретної культури, бачити, передусім, її національну своєрідність. Слід зауважити, що чи не найпоказовішими літературними творами, які її акумулюють і проявляють, є твори жанру казок – осередок картини світу, частиною якої є МКС, яка проявляє себе через найрізноманітніший набір стилістично маркованих лінгвістичних засобів.

Аналіз мовного матеріалу свідчить, що серед лінгвістичних засобів передачі МКС найуживанішими в казці виступають стилістичні фігури заміщення та суміщення, фразеологія та виражальні засоби синтаксису. Перекладацькі зусилля щодо збереження сили цих засобів відрізняються надзвичайним розмаїттям, хоча й не завжди можуть вважатися досконалыми. Так, при перекладі фрази *...then followed a shower of saucerpans ...* (Milne A.) В. Корнієнко ігнорує гіперболу: *... кухарка жбурнула їй навздогін сковороду*, тоді як О. Корецька намагається її зберегти за допомогою слова *градом*.

На особливий дослідницький інтерес заслуговує і метафора через її багатоплановий зміст: з одного боку, вона інтерпретує річ через інші предмети, тобто сприяє роз'єднанню, віддзеркаленню одного значення через інше, з другого боку, актуалізує значення самої речі. В такому ракурсі метафора виступає одночасно не тільки як художній троп, але і як спосіб пізнання і розуміння речей.

Особливо культурно-специфічними є ідіоми та метафори, які не можуть бути перекладені чи замінені на основі лінгвістичних елементів чи схожого образу, який міститься у виразу, а має розумітися відповідно до функції певної ідіоми. Вислів оригіналу змінюється перекладачем фразою на мові перекладу, яка в цільовій культурі виконує таку ж саму функцію. Так, яскравою метафорою в казці «Аліса в Країні Чудес» Л. Керрола є зміна фізичного зросту головної героїні. Зростання означає її дорослішання у духовному сенсі.

Метафору іноді використовують як засіб комічного, як одну з форм мовної гри. Іноді метафору посилює нонсенс – підривання найважливіших процесів формування традиційного смислу. У процесі літературної комунікації перетворювальний чинник ґрунтується на впевненості комунікантів у взаєморозумінні, яке є основою процесів традиційного смислу. У творах Л. Керрола слово часто вживається у буквальному значенні і не поєднується з контекстом традиційного змісту:

“I beg you pardon?”, asked Alice very humbly.

“It isn't respectable to beg”, said the King.

– *Прошу?* – спантеличилася Аліса.

– *Просити не вельми гарно. А ти ж наче пристойна дівчинка,* – сказав Король.

Ще одним яскравим тропом поетичного мовлення казки є епітет. Його призначення – підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати його новим емоційним нюансом. Широке розуміння цього тропу може бути надійним підґрунтям ознак ідеостилу письменника. Епітет відрізняється від звичайного означення переносним характером слова, що його виражає, і наявністю в ньому емотивних, експресивних та інших

конотацій, завдяки яким виражається ставлення автора до предмета [3, с. 115].

У британських казках найпродуктивнішими є епітети, утворені за моделями N of N та AN of N: *There is Blood in the heart of the Ruby and the Death in the heart of the Pearl* (Wild O.) – *В серці отого діаманта – Кров, а в серці оцієї перлини – Смерть.*

На особливу увагу заслуговує в казці іронія як засіб глузливо-критичного ставлення митця до предмета зображення. Вона створює у співрозмовника враження, що предмет обговорення не такий, яким він здається. Іронія часто читається проміж рядків і може бути прихована в тексті досить великого розміру, через що деякі дослідники стверджують, що іронія виходить далеко за межі просто стилістичного прийому та існує на багатьох мовних рівнях: лексичному, синтаксичному, стилістичному. Г. П. Грайс зазначив, що будь-яке висловлювання, якщо воно містить даний стилістичний прийом, очевидним чином порушує максиму якості, оскільки виражає не істинну думку співрозмовника [1, с. 69]. Дану тезу можна підтвердити наступним прикладом іронії в казці Л. Керрола «Аліса в Країні Чудес»:

In that case, said the Dodo solemnly, rising to its feet, I move that the meeting adjourn, for the immediate adoption of more energetic remedies.

Speak English! said the Eaglet.

У такому разі, – врочисто заявив Додо, підводячись на ноги, – у такому разі я пропоную проголосувати за ухвалу про закриття нашого зібрання заради негайного вжиття енергійних заходів...

Говори по-людському! – сказало Орлятко.

Перший співрозмовник своєю реплікою, яка перевантажена інформацією і виходить за рамки стилю їхньої розмови, порушує максиму кількості і максиму способу, яка говорить про те, що слід уникати неточності й висловлюватись чітко. Другий мовець порушує максиму якості. Він вкладає у свою репліку протилежний іронічний зміст.

Серед фігур суміщення найуживанішими в англійських казках є порівняння, антитеза, оксюморон, а також наростання, розрядка та зевгма.

Зокрема, у Л. Керрола улюбленим інструментом є оксюморон. Пародія на дидактичний дитячий віршик “How doth the little crocodile” ґрунтується на низці оксюморонів: *neatly spread his claws, gently smiling jaws*. Лексема *neatly* вміщує у себе такі компоненти, як *well-proportioned, tide, delicate*. Словосполучення *gently smiling jaws* взагалі не має сенсу згідно з вимогами дистрибуції, а слово *claw* містить у собі денотативні (*sharp, hooked*) і конотативні (*dangerous, untidy*) семи. У перекладі В. Панченко досягає гумористичного ефекту не тільки завдяки лексичній несумісності, а й через іронічні конотації зменшувальних суфіксів: *крокодильонько, зубоньки, рибоньки-голубоньки*. Прикладка поєднує пестливу конотацію із денотативною. Відповідно, *рибоньки-голубоньки* – це водночас і пестливе кумедне ім'я, і назва фантастичної істоти подвійної природи. Хоча зменшувальний суфікс – типова структурно-конотативна реалія української мови порівняно з англійською, В. Панченко надає їм незвичного забарвлення навіть у цільовій мові. Він додає зменшувальні суфікси до слів, що не допускають пестливості: *крокодил – крокодильонько (little crocodile); кажан – кажанок (little bat)*.

Серед суто лінгвістичних факторів, що впливають на прагматичну адекватність у перекладі художніх текстів, призначених для дитячої аудиторії, слід окремо виділити фразеологічний фонд мови. Саме фразеологізми можуть, як стверджує В. Телія, виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світобачення, або вказувати на їх символічний характер і тому виступають у ролі мовних носіїв культурних знаків [цит. за 7, с. 135].

Перекладачі дитячої літературної казки, компенсуючи втрачені при перекладі фразеологічні одиниці, додають їх там, де в оригінальному тексті їх немає: *You insult me by telling such nonsense!* (Carroll L.) – *Наплела сім мишків гречаної вовни!*

Фразеологізми, що повністю збігаються в мові перекладу і мові оригіналу, мають своїм джерелом загальний прототип і часто є калькою з грецької або латинської, рідше з інших мов: *Everything they wanted to say died on their lips* (Milne A.) – *Все, що вони хотіли сказати, замерло їм на вустах.*

Аналіз емпіричного матеріалу свідчить про те, що оцінні фразеологічні одиниці презентують у мовній картині світу значний шар одиниць, які вербалізують різні ділянки концептуальної картини світу. Кількісні розбіжності пов'язані з особливістю структури досліджуваних мов, характером варіативності (в українській мові переважає граматична варіативність, що виражається в більшому розмаїтті структурних моделей, а в англійській мові превалює лексична варіативність), а також з тим фактором, що найчастіше фразеологічні одиниці є єдиними номінативними засобами, які компенсують обмежені номінативні можливості слів і словосполучень і заповнюють номінативні лакуни.

Сучасні тенденції якісної роботи перекладача англomовної художньої літератури передбачають також обов'язкове врахування в роботі над текстом когнітивного, прагматичного і соціолінгвістичного аспектів.

Вивчення МКС – шлях до кращого розуміння системи уявлень цілого народу, його ментальності та самобутності. Когнітивна організація оригіналу передбачає різні методи та способи передачі інформації, що відбувається внаслідок активізації ментальних структур вербального інформування, які містяться в мозку людини [4, с. 51]. Даний підхід до вербальної інформації зумовлює необхідність концептуального осмислення вихідного тексту. Перекладач повинен мати не лише лінгвістичну компетенцію, тобто знати мову-джерело на граматичному та лексичному рівнях, а й володіти знаннями щодо когнітивних моделей організації інформації, якими оперують представники лінгвокультурної спільноти, мовою якої створений оригінал.

Проблеми когнітивного плану, що постають перед перекладачем, передусім зумовлені різноманітністю й відмінністю історичного і соціально-культурного досвіду представників різних мовних спільнот. Велике значення для розкриття МКС має зіставлення внутрішньої форми слів-відповідників, тобто способи мотивації слова. Ознаки, які покладено в основу назв в англійській і українській мовах, переважно не збігаються. Будучи оригінальними й неповторними, вони засвідчують своєрідне

бачення навколишнього світу представників різних етносів. За іменами головних героїв стоять пласти національної культури. Так у Л. Керрола більшість імен пов'язана з англійським фольклором. Вони мають свої корені в самих глибинах національного світобачення: *The March Hare, the Hatter, Doormouse*. Передача цих власних імен представляє певні труднощі для перекладачів, оскільки вони тісно пов'язані з англійськими прислів'ями «*Mad as a hatter*», «*Mad as a March hare*». Прислів'я “*Mad as a hatter*” стосується того факту, що шляпники дійсно сходили з розуму через отруйну ртуть, яка використовувалась при обробці фетру. Під іншим прислів'ям “*Mad as a March hare*” маються на увазі божевільні стрибки зайця-самця в березні під час спарювання. Третій герой – Соня, гризун, який живе на деревах. Його назва походить від латинського дієслова «спати» і пов'язано з зимовою сплячкою тварини, а також з тим, що соня – завжди млява нічна тваринка.

Етноцентричність казки «Аліса в Країні Чудес» полягає і в асоціативному семантичному просторі твору. Звітуючи про свої прибутки, дідусь із Пісні Білого Лицаря використовує назви англійських грошових одиниць: “*twopence-halfpenny*”, “*copper halfpenny*”. М. Лукаш відтворює її за методом уподібнення: *Yet twopence-halfpenny is all They give me for my toil. – Але за всі мої труди Я маю три шаги*. (Шаг – назва кількох типів грошей, які використовувалися в різні часи на території України).

Більшість теоретиків перекладу вважають, що врахування прагматичного фактору в перекладі є необхідною умовою досягнення повної перекладацької адекватності. Важливість правильної передачі прагматичних аспектів обумовлена відмінностями в сприйнятті мовних одиниць. Характер прагматичного впливу визначається трьома основними факторами: змістом вислову, сприйняттям повідомлення, що залежить від властивості знаків, з яких складається вислів, прагматичним впливом, який залежить також від характеристик рецептора, що сприймає повідомлення [2, с. 72]. Усі ці фактори тісно пов'язані один з одним, але останній є вирішальним. У казці «Аліса в Країні Чудес» саме через залежність від характеристик рецептора можна

пояснити вибір алюзії як провідного комунікативно стилістичного прийому.

У процесі здійснення алюзією посилання на контекст прецедентного тексту в її вербальному оформленні можуть використовуватися елементи мовностилістичної організації відповідного прецедентного тексту. Такі елементи здатні представляти текст у тексті-приймачі за принципом метонімії. Найбільш частотною алюзією на концепт прецедентного тексту Л. Керрола є згадування імені одного або декількох його персонажів, включаючи ім'я самого автора, наприклад: *One pill makes you larger. And one pill makes you small. And the ones that mother gives you. Don't do anything at all. Go ask Alice. When she's ten feet tall.* Ім'я *Alice*, реалізоване в тексті-приймачі як алюзія, сполучається з алюзією на зміну в зрості – один з головних параметрів цього контекстуального образу. Водночас ім'я *Alice* повністю інтегровано в текст-приймач як доповнення в складі одного з його складнопідрядних речень. Про його успішну інтеграцію свідчить також заміна цього імені займенником *she*.

У разі ізольованого використання алюзії, існує імовірність, що читач не зрозуміє її або невірно розтлумачить. Таку ситуацію можна проілюструвати текстом приспіву пісні “Living next door to Alice”, яка належить відомому британському глем-рок-гурту “Smokie”. Контекст пісні не дає можливості доказово провести атрибуцію цього імені, проте для представника англійської мовної лінгвокультури це ім'я традиційно асоціюється з прецедентним текстом Л. Керрола:

*Oh, I don't know why she's leaving,
Or where she's gonna go,
I guess she's got her reasons,
But I just don't want to know,
'Cos for twenty-four years
I've been living next door to Alice*

Аналіз корпусу текстів британських літературних казок різних авторів дозволяє стверджувати наступне. Художній переклад британських казок, з одного боку, є продуктом міжлітературної комунікації, а з іншого – важливим джерелом

культурологічної інформації, когнітивним посередником між двома мовами. Взаємодія двох національних культур, опосередкована перекладачем, завжди є компромісною, особливо для тієї з них, у межах якої народився першотвір. Адже під час перекладу неможливо уникнути трансформації, подекуди радикальної. Все це змінює культурно-історичне тло матеріалу, який перекладається. Непослідовні і недоречні культурні зсуви при перекладі викривлює читацьке сприйняття образу автора, а також його намірів. Перекладач у процесі вербалізації МКС британських казок в українському перекладі на основі знання аломорфних та ізоморфних рис обох культур і мов повинен шукати відповідний баланс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Грайс Г. П. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 237–271.
2. Гурсунова Л. А. Прагматический аспект перевода сказки / Л. А. Гурсунова // Лингво-стилистические особенности функциональных жанров. Переводческий аспект : Сборник научных трудов. – Ташкент : ТашГУ, 1986. – 83 с.
3. Косенко О. С. Мовна картина світу / О. С. Косенко // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. – Випуск 34. – Дніпропетровськ : Дніпропетровська державна фінансова академія, 2010. – 252 с.
4. Риордан Дж. Народные сказки Британских островов / Дж. Риордан. – М. : Радуга, 1987. – 368 с.
5. Слюсаревський М. М. Український менталітет: ретроспективи і перспективи / М. М. Слюсаревський. – К. : Генезис, 1998. – 234 с.
6. Соколовская Ж. П. Картина мира в значениях слов / Ж. П. Соколовская. – Симферополь : Таврия, 1993. – 221 с.
7. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности или интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції 18 лютого 2013 року